

Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
Вип. 18. 2014. С. 87–96.

Андрій БОГУЦЬКИЙ, Олександр СИТНИК,
Марія ЛАНЧОНТ, Станіслав ФЕДОРОВИЧ,
Кароль СТАНДЗИКОВСЬКИЙ, Олена ТОМЕНЮК

ОПОРНИЙ РОЗРІЗ БУГЛІВ V ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ОДНОЙМЕННОЇ ПАЛЕОЛІТИЧНОЇ ПАМ'ЯТКИ¹

Палеолітична пам'ятка Буглів V – одна із найдавніших пам'яток Тернопільського палеолітичного району. За даними О. Ситника, вона представлена двома палеолітичними культурними горизонтами (I, II), відповідно раннього (ашель) і пізнього (мустье) етапів середнього палеоліту [Ситник, 2000]. Варто зазначити, що обидва культурні горизонти залягали, очевидно, не *in situ*, в нестратифікованих розрізах, тому питання їхнього датування залишається дискусійним. Особливо це стосується культурного горизонту II (мустье, за О. Ситником). Ми глибоко переконані, що у вирішенні цих питань допоможуть додаткові природничі дослідження, включаючи дані абсолютних датувань відкладів. З цією метою у 2012, 2013 роках поновлено вивчення стоянки, зокрема закладено низку розчинок у лівому борту балки, яка з півдня обмежує мис, на якому селились палеолітичні люди (рис. 1, 2).

Рис. 1. Розташування розчинок А, В, С розрізу Буглів V

Fig. 1. Localization of pits A, B, C of Bugliv V section

На схилі балки найповніше збережена плейстоценова лесово-грунтова серія, що може допомогти відтворити розвиток геоморфологічних процесів на давньому мисі, де проживали люди раннього і пізнього етапів середнього палеоліту. З огляду на це на особливу увагу заслуговує вивчення процесів перевідкладання та датування палеолітичних культурних горизонтів [Богущий та ін., 2012].

¹ Стаття написана в рамках виконання міжнародного проекту “Paleolityczna ekumena strefy pery- i metakarpackiej – studium zmian środowiska zachodniej Ukrainy i południowo-wschodniej Polski w plejstocenie i ich wpływu na pierwotne osadnictwo oraz szlaki migracji (na podstawie stanowisk lessowych i jaskiniowych)”, який профінансований Міністерством науки і вищої школи Польщі (грант № 691/N-Ukraine/2010/0). Керівник проекту – проф. Марія Ланчонт (Університет Марії Кюрі-Склодовської, Люблін).

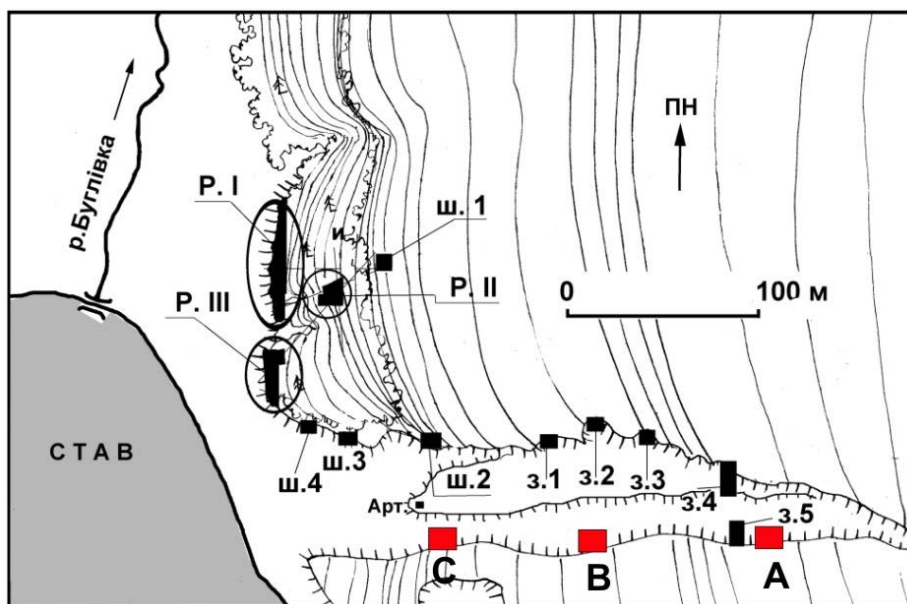

Рис. 2. Локалізація розкопів, шурфів і розчисток палеолітичної пам'ятки Буглів V
 Fig. 2. Localization of excavations, trenches and pits of Palaeolithic site Bugliv V

Буглів V, розчистка В. Розчистка В (49.770483, 26.072767) закладена в с. Буглів Лановецького р-ну Тернопільської обл., недалеко від греблі ставу на р. Буглівка, в лівому борту балки, по днищу якої йде ґрунтова дорога на вододіл до с. Москалівка (рис. 1–3). Усі археологічні об'єкти палеолітичної пам'ятки Буглів V знаходяться на правому борту цієї балки (рис. 2). Наводимо опис розрізу.

Сучасний ґрунтовий комплекс (S0) з добре розвинутими гумусовим та ілювіальним горизонтами, які мають потужність по 35 см кожний. Не виключено, що чорнозем налягає на лісовий ґрунт. Колір гумусового (H) горизонту темно-сірий до чорного (7,5YR6/6). Нижній контакт ясний, за зміною кольору і з'явою взаємодії з HCl.

Потужність, м
0–0,70

Типовий ілювіальний (I карб., крот.) горизонт. Містить велику кількість кротовин до 7–10 см діаметром, заповнених матеріалом гумусового (H) та ілювіального (I) горизонтів. Є також багато червоточин. В основі горизонту лежить біогенно перероблений палевий (7,5YR8/3) верхньоплейстоценовий лес, у якому багато псевдоміцелію. Його можна розглядати як перехідний горизонт до материнської породи (горизонт I/P) сучасного ґрунтоутворення. Він дуже змінений сучасними кротовинами. Перехід поступовий.

0,70–1,20

Типовий однорідний лес (L1), карбонатний, палевий (7,5YR8/3), з псевдоміцелієм і поодинокими сучасними кротовинами. Нижній контакт ясний.

1,20–1,40

Складнобудована шарувата пачка. В її будові виразно виділяються три шари: верхній потужністю 7–8 см какао-коричневий (7,5YR7/4), нижній потужністю до 10 см також какао-коричневий, але дещо світліший (7,5YR7/3), а між ними домінує матеріал жовтувато-сірого (7,5YR8/4) кольору загалом лесового обліку. Можна припустити, що найтемніша частина прошарків побудована матеріалом перевідкладеного дубнівського ґрунту. Породини пачки взаємодіють з HCl. Є псевдоміцелій, багато чорних крапкових залізо-манганових новоутворень. Перехід ясний, різкий.

1,40–1,60

Рис. 3. Розріз Буглів V, розчистка В
Fig. 3. Bughliv V section, pit B

Горохівський викопний ґрунтовий комплекс (S1) з чіткими гумусовим (H), перехідним (H/E) і дуже складнобудованим ілювіальним (I) горизонтами. Із-за нерівної підшви горохівського комплексу потужність ілювіального (I) горизонту може досягати 80 см і більше. Весь горохівський комплекс відмитий від карбонатів.

1,60–2,50

Гумусовий (H) горизонт потужністю 15 см, місцями 20 см. Він темно-коричневий (шоколадний) (7,5YR3/4), неясношаруватий, з дуже нерівною верхньою поверхнею, з якої розпочинається система дрібних тріщин глибиною до 20 см, шириною до 2 см. Є ширші тріщини, але неглибокі. Нижній контакт ясний, за з'явою підзолистої присипки.

1,60–1,75

- Перехідний гумусово-елювіальний (H/E) горизонт потужністю до 10 см виділяється дуже чітко. Він також неясношаруватий, з нерівним нижнім контактом. Як і гумусовий горизонт, він зазнав делювіально-соліфлюкційного перевідкладання. Колір горизонту сірий з коричневим відтінком (7,5YR6/3). 1,75–1,85
- Ілювіальний (I) горизонт. Він червонувато-коричневий (7,5YR5/6), у нижній частині (нижніх 20–25 см) дещо темніший. Характерними ознаками шару є його щільність, місцями плитчастість (посткриогенна текстура), а також лінзи темно-коричневого з червонуватим відтінком матеріалу – іншого, ніж матеріал гумусового горизонту (7,5YR4/6). Потужність цих лінз до 5 см. Їхній генезис не до кінця зрозумілий. Можливо, вони пов'язані з гумусовим горизонтом іншої фази горохова. У шарі є сучасні кротовини, заповнені пухким гумусовим матеріалом, а також горохівські кротовини, заповнені матеріалом гумусового горизонту горохівського комплексу. 1,85–2,50
- Нижній контакт хвилястий, різкий. Біля нижнього контакту спостерігається скупчення карбонатів, різка зміна кольору.
- Московський (вартянський) лес (L2).* Він супіщаний, з псевдоміцелієм, на усю потужність закипає з HCl, ділянками оглеєний, озалізнений, світло-палевого (10YR8/3) кольору. Нижній контакт ясний, за зміною кольору і з'явою лінз сизого матеріалу. 2,50–3,80
- Лановецький підгоризонт* має декілька характерних рис: більшу оглеєність, озалізнення і хвилясто-лінзоподібну будову. Літологічно він супіщаний, на усю потужність взаємодіє з HCl, голубувато-сірий (10YR6/1) і бурий (10YR8/4). По усьому шару є плями мангану до 2 см, псевдоміцелій і крапкові залізо-манганові новоутворення. 3,80–4,30
- Лес жовтувато-сірий, ділянками оглеєний (10YR7/3, 10YR7/2), з великою кількістю крапкових і крупніших (до 5 мм діаметром) залізо-манганових конкрецій.* Шар на усю потужність закипає з HCl. По нижньому контакту з'являються гриви матеріалу тернопільського (надкоршівського?) делювіально-соліфлюкційного шару. 4,30–5,20
- Опис зміщуємо на 3 м західніше, тобто вниз по балці. Добре видно, що смуга бурого озалізнення йде по поверхні глейового горизонту, потужність якого близько 1,4 м (±0,1 м із-за нерівних нижнього і верхнього контактів).*
- Стратиграфічно це можуть бути *тернопільський і ярмолинецький підгоризонти.* Лес, що їх розділяє, або відсутній, або перероблений глейовими процесами. Порооди суглинисті, вологі, на усю потужність бурхливо закипають з HCl. Колір порід жовтувато-сірий з голубуватим відтінком із-за інтенсивного оглеєння, а ділянками він бурий – із-за інтенсивного озалізнення. Повсюдно видно плікативну деформованість порід, чорні залізо-манганові новоутворення до 3–5 мм діаметром. Добре виділені нерівні, ймовірно, ерозійні верхній і нижній контакти шару. З верхнього контакту в глейовий горизонт проникає клиноподібна структура глибиною до 0,7 м і максимальною шириною до 0,5 м. Це, очевидно, нижня частина псевдоморфози по полігонально-жильних льодах. 5,20–6,60
- Ілювіальний (I) горизонт *першої (молодшої) фази коршівського ґрунтоутворення (S2-1).* Він суглинистий, червонувато-коричневий, в основній масі з HCl не взаємодіє, але містить уламки вапняків до 1 см. 6,60–7,70

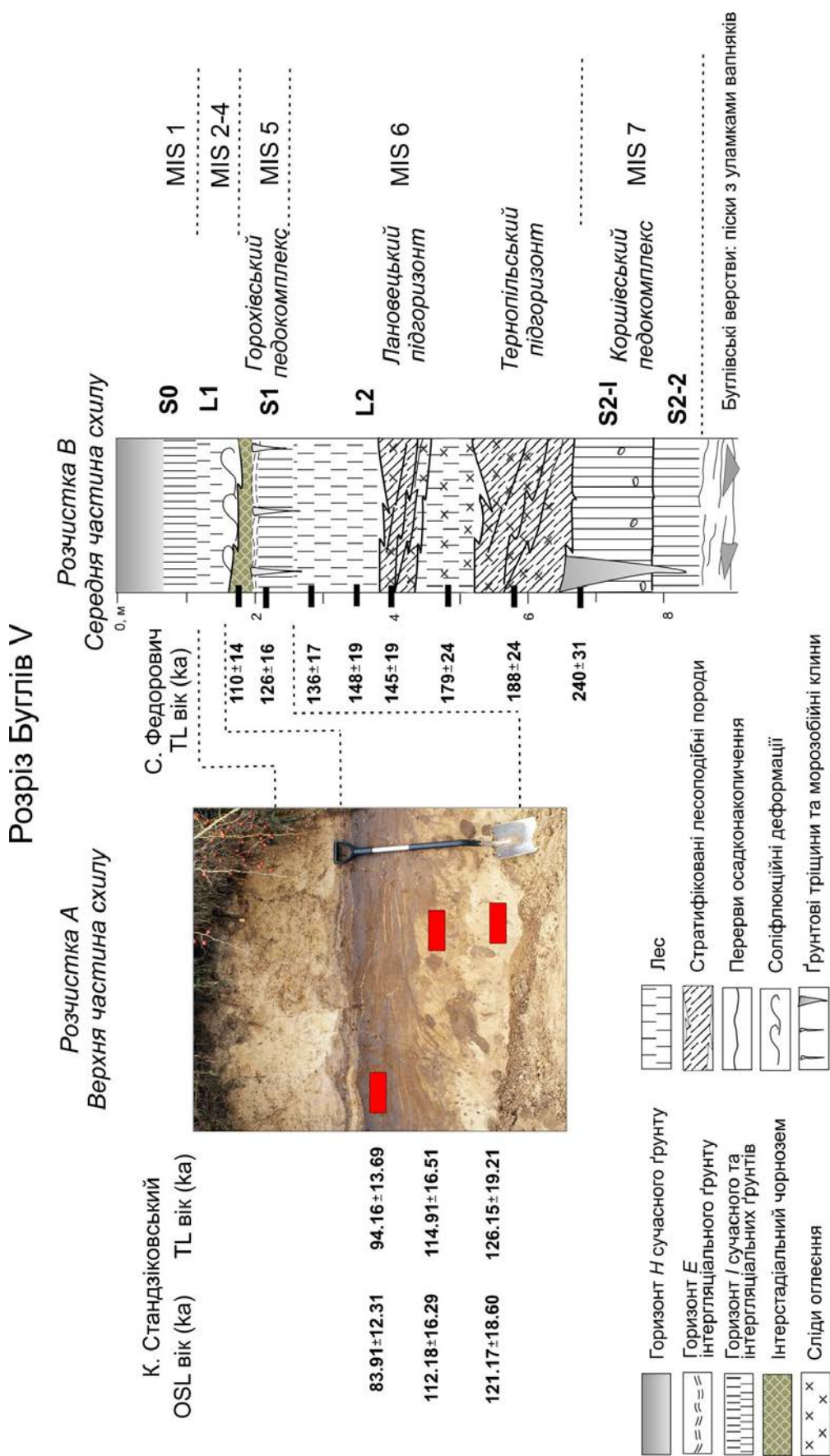

Рис. 4. Розріз Буглів V: розчистки А і В. Літологія, стратиграфія та абсолютний вік відкладів
Fig. 4. Buhliv V section: pits A and B. Lithology, stratigraphy and absolute age of sediments

Породи щільні, оглеєні, з великою кількістю головно чорних залізисто-манганових новоутворень до 5 мм діаметром. Шар відносно однорідний і лише скупчення чорних залізисто-манганових новоутворень підкреслюють на окремих ділянках його приховану шаруватість. У приповерхневій частині шару трапляються вуглики до 2 см у поперечнику. До підшови горизонту I грансклад полегшується. Нижній контакт ясний, нерівний.

Дуже своєрідний горизонт, який може відповідати *другій (старшій) фазі коршівського ґрунтоутворення (S2-2)*. Це плямистий, супіщаний, дуже неоднорідний шар. Весь горизонт біогенно перероблений: це величезні плями жовтувато-бурих супісків діаметром до 15–20 см, повністю перероблених темними червоточинами до 2 см; це також плями-вицвіти дуже чудернацької форми (ниркоподібні та ін.) діаметром до 15 см, що зустрічаються головно на найтемніших ділянках, які переважають у центральній частині шару. У нижній частині горизонту зростає вміст піску, а колір шару стає переважно жовтим. Породи з НСІ не взаємодіють, хоча вміщують вторинні карбонати. Вони містять також велику кількість залізисто-манганових новоутворень до 3–4 мм діаметром. Від поверхні шару іноді відходять тріщини шириною до 3 см, заповнені головно гумусовим шоколадно-коричневим матеріалом. Нижній контакт різкий, ерозійний.

7,70–8,40

Буглівські верстви, які у верхній частині звітрілі і делювіально-соліфлюкційно перевідкладені. Тут спостерігаємо зелені глауконітові і світло-сірі кварцові піски з уламками вапняків до 15 см і більше у поперечнику.

8,40–8,90
(дно зачистки)

БУГЛІВ V, розчистка А (49.77057, 26.073582). В 60 м уверх, уже на привододільному схилі зроблено розчистку горохівського викопного ґрунтового комплексу (рис. 1, 2, 4). З гумусового, ілювіального горизонтів горохівського викопного ґрунтового комплексу, а також лесу, що залягає нижче, відібрано зразки на абсолютні датування.

БУГЛІВ V, розчистка С (49.770511, 26.07215) закладена з метою вивчення делювіально-соліфлюкційної деформованості коршівського викопного ґрунтового комплексу. Ця деформованість відіграла важливу роль у перевідкладанні артефактів палеолітичної стоянки Буглів. Розташована розчистка С у 50 м від розчистки В, нижче по борту балки, в покривлі буглівських верств, розкритих піщаним кар'єром, що періодично експлуатується місцевим населенням (рис. 1, 2, 5). Наводимо опис розрізу.

Сучасний чорнозем.

Потужність, м
0–0,80

Гумусовий (*H*) горизонт має потужність 0,5 м. Він супіщаний, майже чорний з легким коричневим відтінком (10YR3/2). Супіски макропористі до ніздрюватих, слабо закипають з НСІ. Шар переповнений корінням рослин. Перехід поступовий.

Ілювіальний (*I* карб., кротов.) горизонт має потужність 0,3 м, складений супісками. Супіски інтенсивно закипають з НСІ, пухкі, макропористі, з червоточинами (до 2 см) і крапковими чорними залізисто-мангановими новоутвореннями. Колір супісків світло-коричневий (10YR5/4). Перехід ясний, за зміною кольору.

0,50–0,80

Лес верхньоплейстоценовий, палевий (10YR8/3), з великою кількістю сучасних кротовин (до 7 см у діаметрі) і спальних камер (до 20 см у діаметрі). Усі вони заповнені матеріалом гумусового горизонту. Є також чимало червоточин. Леси переповнені псевдоміцелієм, інтенсивно закипають з НСІ. Нижній контакт нерівний.

0,80–1,50

По центральній частині розчистки спостерігається фінальноплейстоценовий (красилівський) клин (рис. 5), особливо добре виражений у коршівському комплексі, який залягає нижче і біля клину відтиснутий вверх. Вертикальна потужність псевдоморфози понад 1 м, у нижній частині вона продовжується вузькою тріщиною глибиною до 0,7 м. Ширина клина у верхній частині до 1 м. Наповнювач клина компактний, лесовий. Лес у клині досить пухкий. Свідченням цього опосередковано може бути і явно збільшена кількість кротовин у лесовому наповнювачі клину.

Рис. 5. Розріз Буглів V, розчистка С
Fig. 5. Bugliv V section, pit C

Коршівський викопний ґрунтовий комплекс представлений ґрунтами двох фаз ґрунтоутворення. 1,50–3,50

Верхніх 0,85 м (*ґрунт першої (молодшої) фази коршівського ґрунтоутворення*) – суглинки карбонатні, з псевдоміцелієм, світло-коричневі (7,5YR7/6), досить щільні, з великою кількістю чорних пухких залізо-манганових конкрецій діаметром до 4–5 мм. Суглинки 1,50–2,35

неясношаруваті, що може свідчити про їхню соліфлюкційну деформованість. Це найкраще видно у верхній частині шару. Перехід поступовий, але на окремих ділянках він підкреслений оглеєнням і лінзами білястого карбонатного матеріалу потужністю до 20 см і протяжністю до 0,5 м. Важливо, що цей білястий матеріал є і в приконтактовій частині клина.

Друга (старша) фаза коршівського ґрунтоутворення (нижній ґрунт) 2,35–3,50 має дуже своєрідну будову. Це фактично хвилястодеформовані, близькі до вертикальних гриви гумусового горизонту, які спостерігаються майже на усю потужність шару. Між ними є жовтувато-бурий (10YR6/8) матеріал, який може відповідати ілювіальному горизонту цього ґрунту. Суглинки, що складають темні гриви, мають темно-сірий (10YR4/2) колір. По усьому шару є велика кількість чорних манганових новоутворень і плям діаметром до 3–4 см, є також вторинні карбонати. В основній масі породи з НСІ не реагують. До підшови горизонту спостерігається інтенсивніше опішання. В кольорі з'являються жовтуваті (10YR7/6) відтінки. Горизонт набуває вигляду однорідного ілювіального горизонту з величезною кількістю червоточин діаметром 2,0–2,5 см.

З глибини 3,50 м залягають приповерхнево звітрілі і соліфлюкційно деформовані буглівські верстви.

Що ж нового дали дослідження 2012, 2013 років і яке їхнє значення для ідентифікації та обґрунтування віку культурних горизонтів палеолітичної пам'ятки Буглів V?

1. Розкрито найповніший і добре стратифікований розріз плейстоценових відкладів району пам'ятки, тобто отримано майже безперервний профіль формування відкладів за останні 250 тис. років. В розрізі виділено, серед інших горизонтів, горохівський і коршівський виковні ґрунтові комплекси, які за будовою профілю дуже відмінні між собою.

2. Встановлено абсолютний вік лесових і палеоґрунтових горизонтів. Продатовано, зокрема, горохівський і коршівський виковні ґрунтові комплекси. Для них, відповідно, отримано дати $94,16 \pm 13,69$, $114,91 \pm 16,51$, 110 ± 14 , 126 ± 16 тис. р. тому і 240 ± 31 тис. р. тому. Визначення абсолютного віку порід проводили в лабораторіях університетів Марії Кюрі-Склодовської (аналітик К. Стандзіковський) та Гданського (аналітик С. Федорович) методами OSL і TL. Дати, отримані в різних лабораторіях і різними методами, добре корелюють між собою (рис. 4) і хронологічно узгоджуються з віком цих горизонтів стратиграфічної шкали [Boguckij, Łanczont, 2002].

3. Важливо, що коршівський виковний ґрунтовий комплекс у розчистці В представлений ґрунтами двох (S2-1, S2-2) фаз коршівського ґрунтоутворення, які підстелені звітрілими і частково перевідкладеними породами буглівських верств неогену. Розкрита потужність буглівських верств (піски, пісковики, вапняки тощо) в районі пам'ятки Буглів V перевищує 5–7 м. Отже, ґрунт старшої (S2-2) фази коршівського ґрунтоутворення – найдавніший у лесово-ґрунтовій серії правого берега р. Буглівка у цьому районі.

4. На палеолітичній пам'ятці Буглів V виділено два (I, II) культурних горизонти [Ситник, 2000]. Як уже зазначалось, виокремлені культурні горизонти пам'ятки Буглів V залягають у нестратифікованих розрізах і залишається проблема їхньої прив'язки до конкретних стратиграфічних горизонтів.

4.1. Перший культурний горизонт Буглова V О. Ситник пов'язував з коршівським виковним ґрунтовим комплексом [Ситник, 2000]. Цей висновок зроблено головно на підставі аналізу археологічних матеріалів, які корелюють з культурним горизонтом III багат шарової палеолітичної пам'ятки Великий Глибочок I, що також пов'язаний з коршівським ґрунтовим комплексом [Ситник, 2000; Boguckij et al., 2009; Łanczont et al., 2014; Sytnyk et al., 2010]. Це засвідчують і декілька артефактів, виявлених в одній із розчисток у правому борті досліджуваної балки, у верхній частині одного з коршівських ґрунтів пам'ятки Буглів V. На жаль, у цьому місці коршівський комплекс представлений лише одним виковним ґрунтом, який

важко ідентифікувати. Отже, можна впевнено стверджувати, що культурний горизонт I справді пов'язаний з коршівським комплексом, але залишається відкритим питання, з яким із його ґрунтів.

4.2. Стосовно виділення і обґрунтування віку культурного шару II палеолітичної пам'ятки Буглів V, який О. Ситник пов'язував з горохівським викопним ґрунтовим комплексом [Ситник, 2000], в результаті досліджень 2012, 2013 років ми схильні до думки, що робити це передчасно. В розкопі III, де був виявлений культурний горизонт II, жодних слідів горохівського комплексу не спостерігається. Важко також пояснити, чому у цьому розкопі над культурним горизонтом II залягають артефакти культурного шару I, що пов'язаний з хронологічно старшим коршівським викопним ґрунтовим комплексом.

Отже, подальші роботи на палеолітичній пам'ятці Буглів V мають бути спрямовані на визначення стратиграфічної позиції культурного шару I (встановлення, з яким із коршівських ґрунтів він пов'язаний), а також обґрунтування або спростування виділення культурного шару II. Ці дослідження можуть допомогти і у встановленні меж середнього палеоліту [Lanczont et al., 2014; Степанчук та ін., 2013].

ЛІТЕРАТУРА

Богущий А., Ланчонт М., Томенюк О., Ситник О.

- 2012 Делювіально-соліфлюкційні процеси й проблеми перевідкладення і датування палеолітичних культурних горизонтів // МДАПВ. – Львів. – Вип. 16. – С. 55–64.

Ситник О.

- 2000 Середній палеоліт Поділля. – Львів. – 372 с.

Степанчук В. М., Матвійшина Ж. М., Рижов С. М., Кармазinenко С. П.

- 2013 Давня людина: палеогеографія та археологія. – Київ: Наук. думка. – 208 с.

Boguckij A., Lanczont M.

- 2002 Stratygrafia lessów Naddniestrza Halickiego // Lessy i paleolit Naddniestrza halickiego (Ukraina) / Studia geologica Polonica / [Pod red. T. Madeyskiej]. – Kraków, 2002. – Vol. 119. – Cz. III. – S. 315–327.

Boguckij A., Lanczont M., Łacka B., Madeyska T., Sytnyk O.

- 2009 Age and the palaeoenvironment of the West Ukrainian Palaeolithic: the case of Velykyi Glybochok multi-cultural site // Journal Archaeological Sciences. – № 36. – P. 1376–1389.

Lanczont M., Madeyska T., Bogucki A., Sytnyk O., Kusiak J., Frankowski Z., Komar M., Nawrocki J., Żogała B.

- 2014 Stratigraphic position and natural environment of the oldest Middle Palaeolithic in central Podolia, Ukraine: New data from the Velykyi Glybochok site // Quaternary International. – Vol. 326–327. – S. 191–212.

Sytnyk O., Bogucki A., Lanczont M., Madeyska T.

- 2010 The Dniesterian Mousterian from the Velykyi Glybochok site related to palaeoenvironmental changes // Quaternary International. – Vol. 220. – P. 31–46.

***Andriy BOGUCKI, Olexandr SYTNYK,
Maria ŁANCZONT, Stanisław FEDOROWICZ,
Karol STANDZIKOWSKI, Olena TOMENIUК***

KEY SECTION BUGLIV V AND ITS SIGNIFICANCE TO THE STUDYING OF EPONYMOUS PALAEOOLITHIC SITE

Paleolithic site Bugliv V is one of the oldest sites of the Ternopil Paleolithic region. There were identified two cultural layers (I, II) of Early and Late stages of Middle Paleolithic accordingly. Both of cultural layers occur in unstratified sections that is why questions of its dating are controversial. Especially it concerns cultural layer II. We sure that solutions of these questions are in additional natural researches including absolute dating of deposits. In 2012, 2013 studying of Bugliv site was

renewed for this purpose. In particular number of pits was made in left side of gully, which outlined the headland from the south, which were settled by Paleolithic peoples. As a result of researches a detailed dismemberment of deposits was carried; absolute age of rocks was set; development of diluvial-solifluctional processes in the region was analyzed etc. All of this allows us to draw conclusions.

First cultural layer of Bugliv V related to Korshiv fossil soil complex. This conclusion was made first of all on the base of analyzes of archeological materials, which is correlated with cultural layer III of multilayered Paleolithic site Velykyi Glybochok I, which related to Korshiv fossil soil complex too. Several artifacts found at one of the pits in the right side of the gully, in the upper part of one of Korshiv soil of Bugliv V site confirm this thesis. Unfortunately Korshiv soil complex presented just by one fossil soil which identify difficult. So we can confidently assert that cultural layer I indeed connected with Korshiv complex but remains a question with which one of its soils.

Concerning to the determination and justification of age of cultural layer II of Paleolithic site Bugliv V, which connected with Gorokhiv fossil soil complex, in the result of researches during 2012, 2013 we are inclined to the conclusion that it is premature to do. In excavation III where cultural layer II was disclosed any traces of Gorokhiv complex not found. It is also difficult to explain why in this excavation artifacts of cultural layer I, which is associated with chronological elder Korshiv fossil soil complex, deposited over the cultural layer II.

Further investigations of the Paleolithic site Bugliv V should be directed to the determination of stratigraphic position of cultural layer I (definition, with which of Korshiv soils it is connected), and justification or disproof of discrimination of cultural layer II. These researches also can help to define the borders of Middle Paleolithic.